

Sessió científica

Posicionament de Maragall respecte de l'ús del català
en el seu articulisme

per Jaume Comellas i Colldeforns

Una llunyana quimera vinculada a l'oportunitat de realitzar un treball d'investigació per a la Facultat de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra, va contribuir a que iniciés la que espero sigui la primera aproximació a l'estudi de l'obra periodística de Joan Maragall. I en emprar els termes de *primera* i d'*aproximació* ja estic avançant almenys la voluntat de continuar amb el camí emprès i d'aprofundir en nous aspectes de l'esmentada obra periodística maragalliana. En tot cas, el temps dirà.

El primer que s'ha de tenir en compte en abordar el tema, és el context polític i cultural en el qual es desenvolupa la matèria d'estudi, i, per tant, el bideseni 1890-1911, que coincideix cronològicament de forma gairebé exacta, amb la tan rica època modernista, segons els estudiosos més reconeguts del moviment.

Aquest fet marca de manera molt clara la personalitat humana i creativa de Joan Maragall, que esdevé una figura paradigmàtica d'aquesta època en les dues dimensions al·ludides.

Ens trobem, en el pla dels gran conceptes, amb realitats tan importants com el naixement i la consolidació del catalanisme polític, la crisi moral consegüent a la colonial, l'explosió cultural modernista pròpiament dita, la consolidació de l'ideari i de l'activisme anarquista, la recuperació de la consciència identitària catalana amb un paper preponderant de la llengua, etcètera.

Això es manifesta en fets tan importants en el camp polític com la concreció teòrica definitiva de l'ideari nacionalista amb la publicació de *La nacionalitat catalana*, per Prat de la Riba (1906), l'assemblea de les Bases de Manresa (1892), el naixement de la Lliga Regionalista (1901), les triomfants candidatures unitàries dels Quatre Presidents (1901) i de Solidaritat Catalana (1907), la densificació d'activitats terroristes amb fets tan assenyalats com la bomba llançada sobre la platea del Liceu i al general Martínez Campos (1893) o la Setmana Tràgica (1909) i la vaga general del 1902.

Es tracta d'una relació per descomptat molt incompleta, però almenys significativa d'un tot que s'acumula al llarg d'aquests tan febrils i transcendents vint anys, en els quals es configura la Catalunya moderna.

En el pla cultural hom recula a la publicació de *Canigó* (1886), de Verdaguier, als Jocs Florals de Barcelona (1888), acte en el qual Menéndez Pidal va pronunciar el cèlebre discurs d'elogi de la llengua catalana davant la reina regent, l'inici de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1889) i la segona època de la revista *L'Avenç* (1889). I ja situats de ple en el període de referència, la fundació de l'Orfeó Català (1891), les Primeres Festes Modernistes (1892), el discurs de Guimerà a l'Ateneu Barcelonès (1895) defensant la llengua catalana, l'estrena de *El cant de la*

senyera (1896), de Millet i Maragall, l'estrena de *Terra baixa* (1897), de Guimerà, la inauguració de la cerveseria *Els quatre gats* (1897), la institució de *Els segadors* (1897) com a himne oficial de Catalunya, el pastoral del bisbe Morgades (1900) instant a la predicació i la catequesi en català, l'inici del *Diccionari català, valencià, balear* (1901) per mossèn Antoni Alcover, la creació de l'Associació Wagneriana (1901) per Joaquim Pena, el Congrés Universitari Català (1903), el Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), l'inici de La Pedrera (1906) per Gaudí, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i la inauguració del Palau de la Música Catalana (1908).

La relació, exposada de forma succinta, podria resultar molt més extensa però esdevé testimoni suficient d'un període d'un potencial creatiu únic a la història de la cultura catalana.

Maragall, que va viure aquests anys en la seva època vital més potent, entre els trenta i els cinquanta-un anys d'edat, va ser un protagonista notable d'aquest món ric i complex que acabem d'exposar i s'hi va implicar de forma convençuda, tot desplegant una energia intel·lectual que el va convertir en referent destacat del període. I ho va ser gràcies, per damunt de tot, a la seva obra periodística i d'una forma menys real a la poètica; a la de creació artística essencial.

El mite del poeta enfront de la realitat del periodista

I en aquest sentit cal avançar-se a desmitificar el tòpic de la preeminència de la condició de poeta —o de creador— de Joan Maragall, en benefici de la de periodista.

En presentar aquesta hipòtesi hom parteix de la consideració de fets que transcendeixen la immediatament vistent consideració quantitativa.

La carrera periodística de Maragall ocupa amb gran exactitud els vint anys centrals modernistes apuntats, els que van des de la seva primera col·laboració al *Diario de Barcelona*, el 22 d'octubre del 1892 —just dos anys més tard d'haver entrat a formar part de la redacció com a secretari de Joan Mañé i Flaquer— i el darrer article aparegut al mateix rotatiu el 23 de novembre del 1911, un mes abans de la seva mort.

En aquest període va escriure més de quatre-cents articles, la immensa majoria al *Diario de Barcelona*, encara que el seu articulisme es va escampar també a la majoria de les publicacions catalanes de relleu, entre elles *La Veu de Catalunya*, *El Poble Català*, *Pèl i Ploma*, *La Publicitat*, *Cultura*, *La Il·lustració Catalana*, *La Renaixença*, *Joventut* i *Catalunya Nova*.

El guarisme impressiona, oimés si tenim en compte que de forma plenament regular, només va escriure dotze anys, mentre que la resta del

seu articulisme es va produir de forma escadussera. Es tracta, per tant, d'una obra no sols extensa sinó intensiva en un temps relativament curt.

A més, és una obra oberta a tot tipus de temàtica. Des de la més essencialment cultural —crítica de literatura, teatre i música—, a la de caire estrictament polític i social, i d'allò que avui anomenariem *sociolingüística*, la qual, per raons òbvies, ha de merèixer l'atenció específica d'aquest estudi.

La inquietud intel·lectual, per una part, i la condició de persona implicada amb un elevat sentit ètic en la societat en la qual va viure, per l'altra, el van portar a estar atent a tot tipus de circumstància de la seva societat i a donar-hi resposta, sovint crítica i compromesa i sempre fidel als seus principis ètics.

Malgrat que la imatge que més ha identificat Maragall en el subconscient col·lectiu històric ha estat la del poeta, la visió real i objectiva, fins i tot al marge de la dimensió quantitativa suara posada en evidència, confirma l'error de la mitificació. En aquest sentit, resulten clarificadores les paraules del seu amic Josep Pijoan en el llibre *El meu don Joan*, en el qual assenyala: «Des del 1895 en que va publicar el primer volum de poesies fins els últims anys de la seva vida, en Maragall va ésser conegut pels articles del "Brusi" més que pels seus versos. Els seus llibres van circular molt poc, en feia edicions molt petites.»

La cosa resulta concloent. En tot cas, els camins pels quals els processos de mitificació menen a resultats erronis, s'escapen sempre de control de la deessa objectivitat.

Maragall periodista

Tanmateix, la trajectòria de Joan Maragall com a periodista neix no d'una vocació manifesta i explícita —al revés del que va succeir amb la poètica— sinó com a fruit d'unes circumstàncies que van imposar la seva llei. Circumstàncies que en principi eren de tipus subsistencial com a conseqüència, per una part, d'haver dimitit molt jove de les inicialment imposades obligacions de successió en el negoci familiar. Obligacions que va abandonar, primer per estudiar dret a la universitat, i després per entrar a la redacció del *Diari de Barcelona*, amb l'afany, ben evident, de completar uns ingressos que li arrodonessin uns mínims *subsistencials*, cal insistir en el terme, just pocs mesos abans de casar-se. Tot unint professió periodística amb professió advocacial —dia a dia menys important—, va aconseguir, encara que només fos durant poc temps, demostrar-se la per a ell molt dubtosa i preocupant capacitat per a valer-se per si mateix en el terreny primari de la supervivència material.

Com es pot veure, van ser motius molt prosaics els que van empènyer a Maragall, almenys en principi, a introduir-se en les per a ell desconegudes i inicialment poc engrescadores aigües del periodisme. La descripció que fa dels seus primers contactes amb Mañé i Flaquer i altres dirigents del *Diario de Barcelona*, en cartes adreçades al seu gran amic Antoni Roura a finals d'octubre del 1890, demostren un escepticisme remarcable.

Poc podia esperar aleshores que ben aviat es convertiria en un conductor d'opinió tan important i que el seu articulisme arribés a tenir un pes tan acusat com a referent de l'opinió pública catalana de la seva època.

Maragall va restar tretze anys ininterromputs al diari de la família Brusi, abans de que la mort de Mañé i Flaquer (juliol de 1901) i els profunds canvis a la direcció que aquesta mort va comportar, fessin dia a dia més incòmoda la seva presència en un rotatiu que iniciava un tomb profund en la seva línia editorial i posava les bases del seu declivi inexorable. D'aquesta manera, Maragall, menys de dos anys més tard de la mort del seu estimat valedor Mañé i Flaquer, a finals d'abril de 1903, va abandonar l'esmentat periòdic, deixant a la seva hemeroteca una ingent i substantíssima obra periodística, després continuada en dues repeses, de molt menor importància. La primera, el mes de febrer del 1905 amb motiu d'haver-se fet càrrec de la direcció del *Diario de Barcelona* Miquel dels Sants Oliver. La nova fractura es va produir amb la marxa, molt poc temps després —juny de 1906— del mateix Oliver. Finalment, el 1911 hi va haver un darrer retorn —juliol—, abonat per uns canvis en la propietat i direcció del diari, retorn que va estroncar de forma definitiva la mort del periodista.

Maragall es va mostrar especialment incòmode amb el tomb tan acusatament anticatalanista que va adoptar la línia editorial del *Diario*, en uns anys en els quals, justament, ell vivia amb un indissimulat entusiasme la florida del catalanisme polític i paral·lelament del cultural. La seva correspondència amb amics íntims en aquest sentit resulta d'una claredat inqüestionable.

A partir del nucli central —vinculació al *Diario de Barcelona*— de l'actuació periodística de Maragall, tota en castellà, s'hi intercalen, tal com ha estat apuntat abans, col·laboracions esparses sobre temàtiques diverses que van ajudar a mantenir les seves proclivitats vers l'orientació de l'opinió pública, sempre amb un elevat sentit del compromís ètic —cal insistir en el terme— i intel·lectual i amb un substrat ideològic obert i d'una difícil definició. Tema aquest que ens portaria molt lluny.

En aquest sentit testimonis tan distants generacionalment i individualitats intel·lectuals com Miquel dels Sants Oliver, Joaquim Ruyra i Josep Maria Casasús, arriben a conclusions molt semblants en els conceptes que s'acaben d'exposar.

La llengua, esquer de l'articulisme maragallà

No m'he entretingut a esbrinar si el tema de la llengua, i més explícitament de la llengua catalana, va ser el que més va tractar a la seva obra periodística. En tot cas, sí que es pot afirmar que va ocupar la seva atenció de forma molt acusada.

Cal recordar que la Renaixença, moviment al qual Maragall es va adscriure amb tota convicció, va tenir en aquest tema un component molt central. La recuperació del que avui anomenariem *ús social de la llengua*, atiat per l'exuberant revifalla literària i pel context de recuperació dels trets identitaris catalans en tots els aspectes, ocupava un lloc molt destacat en les inquietuds socials, polítiques i culturals del moment.

En aquest sentit, la resposta de Maragall al tema no ha de sorprendre, ja que és conseqüència directa, per una part, de l'al·ludit pes del tema a la societat catalana del moment i, per l'altra, del sentit de responsabilitat intel·lectual i cívica tan identificadora del tarannà de l'escriptor a què m'he referit.

Una trentena d'articles —dels quals una tercera part en català—, ultra diversos assaigs, una ponència al Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el tan conegut discurs *Elogi de la paraula* pronunciat a l'acte de presa de possessió de la presidència de l'Ateneu Barcelonès (octubre de 1893), així com altres escrits i discursos esparsos, configuren un aplec d'una notable envergadura demostrador de la sensibilitat de Maragall pel tema. A això cal afegir, fet definitiu, la transcendència i el pes intel·lectual de la majoria d'aquest material per configurar la importància de l'articulisme lingüístic maragallà.

Diagnòstic sobre el moment

Quatre aspectes fonamentals configuren, temàticament, l'aportació maragalliana a la consideració de la llengua catalana i el seu ús social: diagnòstic, teoria lingüística, defensa dels valors expressius i la llengua com a element identitari.

Curiosament, el meu estudi parteix d'un document, l'existència del qual consta però no m'ha estat possible esbrinar de cap de les maneres, on i quan es va publicar —o pronunciar. Aquest document esdevé una síntesi dels quatre aspectes esmentats. Es tracta del discurs *El catalanisme en el llenguatge*, molt probablement confegit el 1900, encara que alguna font el situa a 1893, cosa per altra part molt improbable. En la part que correspon al diagnòstic d'aquest llarg document, Maragall mostra la realitat d'un país que durant segles ha viscut la diglòssia entre l'ús del català en l'existència corrent i del castellà en la creació literària i en l'àmbit que ell anomena *idees generals*. Diglòssia que blasma per an-

tinatural: «Un poble amb aquella doble expressió és un poble esguerrat, és un monstre; i els monstres solen tenir la vida curta i miserable, i en tot cas no fructifiquen, són estèrils; així ha estat, durant segles, el poble català en quant a literatura.»

Força més endavant, assenyala: «Si la llengua catalana hagués estat de mort, no hauria pas resistit quatre segles d'unitat oficial i de cultura literària castellanés... En aquest segle la personalitat de Catalunya ha passat els perills més grossos de tota la seva història... Doncs bé, si la nostra personalitat, la nostra llengua, no s'ha borrat, sinó que s'ha renovat enmig de tants perills, és que no era de mort; i per lo tant no podem pensar en cercar la normalitat i l'equilibri del nostre esperit i del nostre llenguatge en l'oblit del català i en la castellanització dels nostres sentiments i les nostres idees, sinó en el segon terme de la disjuntiva, en la integració de tota la nostra cultura literària dintre de la llengua dignificada.»

Com es pot veure, en aquesta parcel·la de diagnòstic hi ha quelcom que mostra un clar paral·lelisme amb el moment actual i també entre els dos segles XIX i XX —«la personalitat de Catalunya ha passat els perills més grossos...».

El discurs, a partir d'aquest apunt de diagnòstic, remet als altres tres components esmentats, motiu pel qual n'abandonem la seva consideració.

Maragall es lamentarà en altres articles de la manca d'autoestima de la societat catalana, inclosos els sectors intel·lectuals respecte del català.

Així, en l'article titulat *Víctor Balaguer* (24 de gener de 1901), es dol d'aquests versos de l'esmentat escriptor:

Ta grandesa, Senyora, no repare
si avui te parle en català ma veu,
que el català és al llengua que ma mare
m'ensenyà un jorn beneir Déu.

Maragall sintetitza el seu sentiment de forma inequívoca:

Eso de que un poeta catalán se excuse con la virgen... al dirigirse a
Ella en la lengua catalana pinta de un solo trazo todo el estado de ánimo
social y literario de una época.

Maragall aprofundirà molt més en aquesta línia en un important article de la mateixa època (24 d'octubre de 1901) titulat *Prosa catalana* amb motiu de la publicació de la novel·la *Els sots feréstecs*, de Raimon Casellas, considerada l'obra més explícitament modernista de la narrativa catalana.

Només n'extracto unes cites succintes d'un escrit, insisteixo, de molt pes:

¡Tan buena tradición de prosa como tiene nuestra lengua catalana, y tan poco seguida como ha sido en nuestro renacimiento literario! [...] la expresión más natural al genio catalán es la prosa [...] la prosa catalana ha aparecido tan influida por la larga tradición castellana, tan descaracterizada, tan impersonal, tan muerta, que muchas veces el catalán no puede decirse que tenga más que un vocabulario lastimosament bastardeado [...]

Es tracta d'un diagnòstic de base literària que després, però, anirà perfilant en posteriors escrits, en els quals aquest aspecte —diagnòstic—, no és central.

Pel que fa a la manca d'autoestima en l'ús quotidià del català, resulta eloqüent l'article titulat *Conversa bilingüe* publicat l'11 de novembre de 1904 a *La Il·lustració Catalana*. En ell es refereix a un diàleg —suposat o real—, mantingut amb catalans que menyspreen l'ús el català en la seva relació habitual per considerar-lo vulgar. Maragall mostra com el seu castellà és artificial mentre hom abandona lamentablement l'ús del català.

La llengua imitada, creguin-me, no hi guanya res; vostès hi perden aquella santa ingenuïtat que és la flor de totes les accions humanes, i la pobra llengua catalana en resta, ja ho veu... tan ordinària...

...mentre demana que les seves refinades formes de parlar s'incorporin, com un atot patrimonial més, a la llengua catalana.

Teoria lingüística

Maragall va bastir la seva teoria sobre la llengua damunt un concepte fonamental: el dialectalisme. Dues aportacions tan importants com el discurs tan esmentat i tan irrenunciable, *l'Elogi de la paraula* i la seva ponència al Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), situen de forma inqüestionable aquesta afirmació. També l'articulisme al respecte hi incideix de forma inequívoca i concloent. Més encara, l'esmentat discurs ja ve prefigurant de forma molt clara en dos articles anteriors al mateix, els titulats *Enfasis literario* (14 de novembre de 1901) i especialment a *Las lenguas francas* (18 d'octubre de 1902), exactament un any i tres dies abans de la pronunciació del discurs. En el segon parteix de la mateixa vivència esdevinguda en el curs d'una caminada pel Pirineu francès, en el qual va sentir, de boca d'una nena indigent el llenguatge pur en la seva més exquisida primarietat, mentre que en el primer la referència és més indirecta.

A *Enfasis literario* assenyala: «¡Ah, un pájaro ha volado!; estas pocas palabras, dichas en sazón valen un poema. El que ha sabido decirlas simplemente a su tiempo es mayor poeta que algún autor de mil octavas reales.»

A *Las lenguas francas* remarquem aquest paràgraf, escrit després de ponderar l'expressió sentida de boca d'aquella nena, «Lis esteles» a la qual es referirà a l'esmentat discurs a l'Ateneu:

...y la dulce libertad del verano pirenaico nos penetró deliciosamente; y nos sentimos profundamente alegres de que nuestra lengua fuera una lengua libre y franca, sin gramáticas ni academias que la encierren, sinó abierta a toda expresión espontánea de cada lugar, hasta de cada individuo y hasta de la pasión de cada momento.

Maragall blasma en aquest context, per passiva, la retòrica artificiosa i vàcua, segurament força prodigada en el context del joc floral que va viure tan de prop. O almenys aquesta és una imatge tòpica que ha restat d'aquella manifestació, o si més no de l'època de la seva decadència. Per això, defensa el recurs al primitivisme sincer, sentit, autèntic, encarnat, espontani i d'arrel popular.

En aquesta mateixa època (26 de febrer de 1903), va escriure l'article *Poesía viva*, que de fet és una crítica *sui generis* d'un llibre de Gabriel y Galán. Només en reproduïm un paràgraf d'una claredat absoluta:

El alma del pueblo es esencialmente dialectal, y sólo ella es manantial de poesía.

Maragall lluita doncs contra l'academicisme, que ell qualifica d'*igualitari*, i així, en l'article citat *Las lenguas francas*, exclamarà amb un clar deix de vehemència: «¡Oh! esta maldita preocupación de la lengua uniformemente hablada por millones de hombres...»

Més endavant, i no ens és possible estendre'ns més, insisteix en aquest argument amb una energia que trenca amb un altre tòpic: el de la imatge petitburgesa, serena, de refinada educació i gairebé fredament britànica de l'escriptor. Vegem com en el mateix article no es reca d'insultar si cal:

¡Tontos! Y más tontos nosotros por darnos por ofendidos y entrar en bizantina discusión acerca de si nuestro catalán es o no idioma. ¡Idioma! ¡Lengua! ¡Dialecto!. ¿Dónde está la lengua original, pura? En la Torre de Babel quedó. Vayan a buscarla allí los alardeadores.

Aquest escrit, d'un fondíssim calat, continua amb altres arguments defensors del dialectalisme de manera absolutament rotunda:

Si el único estigma con que amenazáis la franca expresión de mi lenguaje es llamarle dialecto, yo bendigo haber nacido hablando a mi manera y no cautivo de un diccionario... Allí están los pastores que todo lo nombran a su manera hablando con sus rebaños, allí los labradores que escuchan atentamente la tierra... tales son los académicos de mi lengua, ved si la lengua es grande y pura...

Altres articles reblen al clau d'un ideari lingüístic convençudíssim. La seva consideració no enriquirà substancialment aquest treball, motiu pel qual l'obvio per tal de no eixamplar-lo excessivament.

Defensa dels valors expressius

Maragall defensa l'ús de la llengua catalana en la creació literària, en termes absolutament racionals i deutors dels arguments que s'acaben d'exposar. Només allò que surt espontàniament del ser pot traduir autèntica emoció. I en la traducció —mental i anímica— hom perd quelcom d'autèntic.

Així, tot comentant el desè aniversari de la trobada, per Rubió i Lluch de *Curial e Güelfa* escriu: «¡Que ingenuidad, que eternidad de sentimiento y que nobleza de lenguaje! Consideren sobre todo esto último aquellos que —vergüenza es decirlo pero conviene— aun entre los catalanes están ignorantes de nuestro idioma que lo creen grosero por naturaleza e inadecuado a la expresión de elevados o refinados sentimientos. Vean en qué idioma puede decirse mejor lo que acabamos de transcribir...»

L'article entra també en aspectes purament identitaris, perquè sovint uns i altres es confonen i es barregen de forma difícilment destriable.

La crítica d'un llibre de poemes en castellà d'un autor de parla catalana, Ramon Domènec Perés i Perés el porta a insistir en arguments de naturalesa semblant:

Perés tiene motivos personales para considerar la lengua castellana como algo suyo vivo, y por esto poetiza en castellano; sin embargo, sea por la prolongada influencia del ambiente catalán en el que ha vivido casi toda su vida o por lo que naturalmente hay de catalán en él o por otras causas, lo cierto es que sus poesías saben más a clásico que a vivo.

Exemplifica els arguments:

El jubón y el *gipó*, la *espardenyá* y la alpargata, el labriego y el *pagès*, la retama y la *ginesta*, serán siempre cosas equivalentes hasta cierto punto, pero no más que hasta cierto punto; hay dos almas por medio.

Llengua com element identitari

En el darrer apartat, la defensa del català com a element identitari ens mostra el Maragall més implicadament nacionalista, sobre la base justament de la dimensió essencialment i profundament identitària de l'expressió verbal. Això el portarà a expressar quelcom tan rotund com:

Per a mi la nació es la llengua. No dic l'Estat, ni tampoc dic la pàtria, és la llengua: dic, la nació; és dir, lo nadiu social, ¿com us ho diré? L'esperit del poble.

A partir d'aquesta afirmació, feta en una carta adreçada a Pere Corominas el mes de juliol de 1907, quasi no caldria afegir res més.

El 2 de gener de 1909 Maragall va escriure un article titulat *La integritat de la pàtria*, encara que es desconeix el rotatiu en el qual es va inserir. En una línia argumental semblant, en transcriure de forma lliure una conversa mantinguda amb un noble portuguès en una terrassa d'un hotel pirinenc insisteix:

Hay una patria natural que es la lengua... y hay la patria política que es la historia y la acción... las patrias naturales, las lenguas han recuperado sus derechos, su libertad, su deber de buscar en la espontaneidad propia la fuerza generadora de su nuevo ideal, de una nueva visión, de una unidad nueva.

Avatars polítics del moment, complicats, van comportar que Maragall es comprometés de forma molt explícita amb el tema. Un decret promulgat a finals de l'any 1902 pel govern de Romanones obligant a impartir l'ensenyament de la religió catòlica en castellà, va inspirar un brillantíssim article de Joan Maragall, amb el títol de *El preàmbulo* publicat al *Diario de Barcelona* el 27 de novembre de l'esmentat any. Va ser un decret expressament adreçat al català com es demostraria en el debat parlamentari que va provocar i en el qual es destacava justament el preàmbul de la llei pel seu caràcter insòlitàment agressiu i militant.

D'antuvi resulta significativa la rapidesa de reflexes de Maragall en escriure l'article tot just sis dies més tard de la promulgació del Decret en una època en la qual les comunicacions eren molt menys àgils que ara.

El títol de *El preàmbulo* resulta significatiu i constitueix també un recurs retòric hàbil del qual se serveix Maragall, en somniar que el mateix rei Alfons XIII havia signat un altre preàmbul de contingut radicalment diferent al real i que és el que confegeix l'escriptor des del seu suposat somni. L'escrit és d'una enorme força. Assenyala en un paràgraf:

[...] los hombres que llamabais a vuestros consejos precipitabanse como dementes a una política destructora de todos los vínculos nacionales. Como excusa de su satánico intento invoca torpemente el ministro razones de unidad nacional. ¡Cómo si a los ojos del rey católico no hubiera de valer menos la destrucción de todas las unidades nacionales y la dispersión exterior de todas las gentes, que el privar a uno solo de sus súbditos de la luz del alma que es la unidad fundamental de todos sus hombres!

Pocs dies després Maragall va confegir, per encàrrec de les forces vives intel·lectuals i polítiques catalanes, un document titulat *Mensaje al Rey* que és una mena de memorial de greuges lingüístics amb motiu de l'esmentat Decret de Romanones.

El redactat és inequívocament maragallià i de fet el document figura com un article més a les *Obres completes* de l'escriptor. Reprodueixo aquest paràgraf, d'una extensió considerable:

Y si estas palabras que os decimos en el lenguaje oficial del Estado pudiéramos decíros las y Vos entenderlas en nuestro idioma vivo; si pudieran hablar los catalanes en catalán, los vascos en vasco y los gallegos en gallego, ¡ah, Señor, cuan otro sería el acento de nuestras palabras; cuanto más os penetrarían de nuestro amor y de vuestra grandeza!

A les acaballes de la seva existència —uns dos mesos abans de morir—, encara aborda el tema de la llengua en un article titulat en català, *Catalunya i avant*, malgrat haver-se publicat al *Diario de Barcelona*. En ell entra en polèmica amb el seu entranyable amic Miguel de Unamuno amb el qual el separaven, però, divergències ben evidents. Parteix d'uns versos del mateix escriptor basc:

La sangre de mi espíritu es la lengua.
Y mi patria es allí donde resuena.

El contingut d'aquests versos, en principi, no difereix de l'ideari maragallià, com hem pogut constatar. El poeta recorre a ells com argument cabdal per polemitzar amb el literat basc, que havia demanat que els catalans catalanitzéssim Espanya, però en castellà. L'article situa amb claredat la història de les relacions Catalunya-Espanya a través de fets i personalitats significades i deixa clar:

[...] desde que levantó el catalanismo reivindicación de una personalidad nacional particular, y habló en su lengua propia, Cataluña empezó a significar algo por sí mismo...

Retorna als versos d'Unamuno i conclou amb una força extraordinària:

¿Podemos arrancárnosla esa lengua? ¿Podremos hacer nuestra, injertar en nuestra garganta y en nuestro corazón la gloriosa lengua de Castilla? La prueba está hecha también: cinco siglos ha y no se quiso morir... ¿Podéis aconsejarnos todavía su oblación? Nuestra mano temblaría como ante una cosa sagrada. Primero caerá nuestra mano herida de muerte misteriosa.

La força dels arguments és aclaparadora. I resta definitivament refermada amb aquests altres i ara sí definitius:

No, mi admirado don Miguel de Unamuno;... no puede ser, no podemos tomar la lengua castellana «como lengua propia», no podríamos hablar. Ahora nos damos a entender en ella porque la otra está dentro:

y cuanto más firme y más fuerte la hagamos dentro, más nos daremos a entender en todas las lenguas.

Costa trobar una convicció més gran i més plena. Com a darrer article sobre el tema, adquireix un caràcter de testament definitiu i resumeix de manera inequívoca un ideari i una trajectòria d'una gran transcendència, dins la temàtica lingüística i al marge.